

Angol irodalmi hatások a Tar Lőrinc-mondában.

Írta: FEST SÁNDOR.

Eneken hallottam, vagy volt, vagy nem volt,
Tar Lőrinc, hogy pokolba bément volt...

Az ének, melyre Tinódi hivatkozik, bizonyára jóval hosszabb volt annál, melyben ő maga mesél Zsigmond kedvelt vitézének pokolbajjárásáról, látomásairól, királyának hozott üzenetéről. Csakis a Zsigmond királyra vonatkozókat ragadta ki abból a terjedelmesebb elbeszélésből, mely Tar Lőrincnek, a monda hőségének messze földön megesett kalandjait, bolyongásait meséli el. Ennek az eredetibb, régi mondának kereteit körülbelül ismerjük. És fejtegetéseink alapja nem is Tinódi rövid elmesélése, hanem a Tar Lőrinc-monda teljesebb foglalata, úgy, ahogy a gyöngyösi könyvből ismerjük. Célunk pedig nemcsak eddig ki nem mutatott angol irodalmi hatás megállapítása egy valamikor népszerű, sokat ismételt mondánkban, hanem sokkal inkább a Tar Lőrinc-monda vándorútja legfőbb állomásainak megfigyelése és megismerése: mi volt az alapja, hogyan formálódott, hol és miként fejlődött azzá, aminek Tinódi krónikájából ismerjük? Mindezekből pedig nemcsak azt fogjuk látni, miként fejlődtek a monda egyes mozzanatai szerves egésszé, de bizonyos jogosultsággal következtetést fogunk majd vonhatni a hasonló fejlődésen átment Toldi-monda keletkezésére is.

A Tar-monda kereteit abból a 14 soros, latinnyelvű szövegből ismerjük, melyet a gyöngyösi-gyűjtemény tartott fenn. Címe: Peregrinatio Laurentii Taar, tartalma pedig voltaképen Tar Lőrinc vitéz bolyongásainak felsorolása. Szárazon és tengeren utazott messze földön. Volt Ázsiában, Indiában és Afrikában. Láta Noé bárkáját és a Sinai hegyet, volt a Szentföldön, ahonnan Görögországon át tért vissza. Az Óceánon átkelven, megismerkedik Szent Patrik titkaival, de látott még szigeteket, földrészeket, amelyekről Apolló megtagadta a világosságot. Széchy Károly nyomán közöljük a latin eredetét is:

Hanc condidit tabulam de Thar, Laurentius hic,
 Qui miles et barro Sancti Severiani propago
 Sobole Ratholdi, qui totilla circuit orbem,
 Per mare, per terras sanctorum linina pergit.
 Asia novit eum, Africa sic et Europa
 India cognovit. Edessa conduxit ad archam
 Noe perrectum cernitque Sinai colles
 Et miles et peregre stupenda Hierosolymaque,
 Pancretam redicens Nicolai gmna vera,
 Sancti Anthoni, Petri, Pauli, Jakobi trivit.
 Navigans oceanum novit secreta Patrici,
 Gades Ereuleas properans insveta redarum
 Et insulas, climata, quibus Apollo lucem negavit.¹

Ez a felsorolás jelentette a Tar Lőrinc-monda kereteit: egy magyar vitéznek földkörüli útja, amelyen az akkor ismert vagy csak félig ismert országok és világtájak nevezetességeit szemléli, amelyen szent helyek csudáit látja, magát a Szentföldet, az Ararat csúcsát, Sinait, a szentek szülőhelyeit, Szent Patrik purgatóriumát... Már a földrajzi helyek felsorolásából is nyilvánvaló, hogy nem naív népies mondával van dolgunk, hanem klerikus műveltségű szerző kompozíciójával, aki valónak és csodásnak sajtószerű összekeverésével kora ízlésének adott kifejezést. Ahítatosan hallgató közönségnek mesélt csodákról, mert ez a közönség a csodát várta és hinni is tudott benne. Tar Lőrinc hosszú világútjának is érdekessége a csoda, amelyben hinni is lehet, hiszen egy-egy földrajzi helyhez van kötve, a Szentföldhöz, az Ararathoz, az írországi purgatóriumhoz, de tovább haladva már olyan szigetekhez is, melyekre örök sötétség borul. Nyilvánvaló — még ha nem is ismernők a történeti Tar Lőrincet —, hogy a monda hőse nem járhatott mindenfelé, amerre az elbeszélés viszi. Széchy Károly még azt hitte, hogy Tar Lőrinc világjárása valóságos élménye volt hősünknek, aki Ázsiát, Afrikát, Indiát ismerte, mi már tudjuk, hogy Tar Lőrinc ott soha nem járt, bár azóta, hogy Széchy értekezését megírta, részleteiben is megismerkedtünk zarándoklásával a távol Írországbán, Szent Patrik purgatóriumában.² Ázsiai, indiai, afrikai útja, Ararat, a Sinai-hegy, a sötét szigetek, — mindez csak tudákos hozzáköltés a világlátott magyar vitéz úti élményeihez. Iskolázott, művelt ember volt, aki Tar Lőrinc útját így kiszínezte, kikerekítette, újabb csodás elbeszélésekkel megtoldotta.

¹ Széchy Károly: Adalékok a régebbi magyar irodalomhoz. Irodalomtört. Közl. 1896.

² Századok, 1896. Kropf Lajos: Pásztói Rátholdi Lőrinc zarándoklása (1411).

Ezeknek az idegen motívumoknak eredetét kutatva pedig nem nehéz rájönnünk, hogy azok egy rendkívül elterjedt, sok nyelvre lefordított, valósággal népkönyvvé vált angol elbeszélésből valók: Sir John Mandeville híres „Utazásai“-ból.³

Magát, John Mandeville-t — nem egészen szabatos megjelöléssel — úgy szokták idézni, mint az angol próza atyját, első művelőjét. Alakja még mindig irodalomtörténeti rejtély, bár most már bizonyosnak látszik, hogy a XIV. században élt, saját állítása szerint 1322-ben (egy másik kézirat szerint 1332-ben) kelt át a tengeren, hogy azután három világrészt járjon be. Nagy útja után pedig Lüttichben telepedett le (1343-ban), ahol mint természettudósnak, orvosnak nagy híre volt. Jean d'Outremeuse barátjának halálos ágyán felfedte kilétét és 1372 november 12-én halt meg. Sírját még 1798-ban is mutogatták Lüttichben.⁴

Amilyen homály fedi életét, kilétét, oly sok kétely fér híres műve szavahihetőségéhez. Maga mondja, hogy főleg azok számára ír, kik a Szentföldet akarják meglátogatni. Utazásai első részében csakugyan ezt a célt tartja szemé előtt. A második rész azután ázsiai útjának leírása, amelyben voltaképpen époly kevés az eredetiség, mint az elsőben. Innen is, onnan is kompilált, néha szó szerinti és ahol tapasztalataira, élményeire hivatkozik is, még ott is könnyű volt a kritikának Pliniusból, Solinusból, Albertus Aquensishől, Boldenseleből, Odoricusból és még sok más szerzőből átvett kompilációkra, irodalmi hamisításokra mutatni. Még legesodálatosabb lényekről, meseszerű szörnyetegekről is azt állítja, hogy azokat látta. A keleti utazás magába foglalt minden csodát, amelyben a csodákra áhító kor hinni tudott, vagy gyönyörködni akart. A középkori hit, tudás és babona gazdag tárházából szabadon, tartózkodás nélkül válogatott az angol lovag, ki eselekvő alanya az elbeszélte csodáknak és kalandoknak. Könyvének hatása rendkívüli, mert benne eltalálta kora ízlését. Nincsen késő középkori mű, mely elterjedtebb, ismertebb volna: a háromszáznál több fennmaradt kézirat, a latin, francia, német, olasz, spanyol, holland, cseh, dán és ír fordítások tömege bizonyítja ezt az állítást. Plagizálják, utánozzák, kiegészítik, hozzáköltenek, ismerik minden művelt országban.

³ The Voyage and Travails of Sir John Maundeville, Kt. J. O. Halliwell, London, 1883-i kiadást idézem.

⁴ Mandeville életére vonatkozókat l. a Dict. of Nat. Biogr.-ban.

Érdekes, hogy ilyen rendkívül elterjedt műnek az eredete mennyire homályos. A legelső kézirat francia nyelvű, 1371-ből való, az angol szöveg három verzióban ismeretes, mindhárom a XV. századból való, latin nyelven öt, egymástól független verzióról tudunk (valamennyi a XV. századból), pedig egy angol kéziratban az „Utazások“ szerzője azt mondja: „és tudjátok meg, hogy ezt a könyvet latinból franciára és franciából angolra fordítottam, hogy minden honfitársam megértse“. Mégis ebben a legrégebb angol kéziratban oly hibák találhatók, amelyek semmi esetre sem fordulhatnak elő oly műben, melyet saját szerzője fordított más nyelvre. E csupa talánnyal szemben minékünk egy megállapítással kell megelégednünk: egy sok nyelvre lefordított, változatokban is gazdag, szokatlanul elterjedt műről van szó, mely épp azért, mert a középkor fantáziáját fel tudta ébreszteni, ébren tudta tartani, mindenüvé eltudott jutni, ahol irodalmi élet volt — és így eljutott Magyarországra is. A magyar irodalomra tett hatását pedig legelőször a Tar Lórine-monda abban a formájában látom, mely Tart, mint világjáró zárándokot mutatja.⁵ Ha útján elkísérjük, jóformán mindenüvé eljutunk, ahol állítólag Mandeville is járt: Asia novit eum, Africa sic et Europa, India cognovit, lám, a magyar vitéz is eljutott azokba az országokba, melyekről oly sok hihetetlen esodát mesélt az angol lovag. Edessa conduxit ad archam Noe perrectum, alább fogjuk idézni Mandeville tapasztalatait az Ararát hegyén, mikor Noe bárkájához akar közeledni. Cerinitque Siniai colles..., a Sinai hegyről, Szent Katalin templomáról és az ottani csodálatos dolgokról Mandeville is nagy bőbeszédűséggel beszél.⁶ Et peregre stupenda Hierosolymaque..., említettük, hogy Mandeville „Utazása“-inak első része voltaképp a Szentföld leírása. Et rediens Sancti Anthoni, Petri, Pauli, Jacobi trivit..., Mandeville is meg szokta jelölni útja egyes állomásait azzal, hogy itt Szent Péter tagadta meg Jézust, ott

⁵ Mandeville tudvalevőleg ismeretes volt nálunk később is. Valkai András Prister Johannis-ról szóló „cronica“-jának (1573) egyik forrása a híres angol elbeszélés:

„Amint Mande Villai János írta,
Jovius Pál püspök mint magyarázta,
Azokat olvastam ez vers folyásra

India állapotja irására.“ — EPhK. 1886: Binder Jenő, Prister Johannes. 532–53. Egy félszázadnál nagyobb időre kell visszamennünk, hogy Mandeville régebbi hatását lássuk a Tar Lórine mondában.

⁶ Id. kiad. Cap. V. 57–63.

Szent Miklós van eltemetve, emitt Szent János halt meg, ott pedig Szent Pál írt és prédikált, stb., stb. Volt Tar Lőrinc még másutt is, hogy utolsó sorát idézzük: *Novit... et insulas, climata, quibus Apollo lucem negavit. A szigetekről, amelyek örök sötétségben terülnek el a tengeren túl, Mandeville „Utazása“-inak utolsó fejezeteiben olvasunk.*⁷ A tar Lőrinc-monda ugyanúgy kerekítette ki a maga meséjét, mint maga az angol mű. A hosszú világbolyongásnak utolsó állomása az örökké sötét ország...

E rövidre fogott összehasonlítás után megállapíthatjuk tehát, hogy a Tar-monda kialakulására Mandeville népszerű utazási könyve lényeges hatással volt. A messze idegenben járt magyar vitéz a monda előttünk ismert legrégebbi formájában olyanféle szerephez jut, mint az angol lovag az „Utazás“-okban. Némi túlzással magyar Mandevillének lehetne a mi Tar Lőrincünket nevezni.

A második, jóval bonyolultabb kérdés az, hogy hol és mikor szövédték a Mandeville „Utazása“-iból átvett motívumok a Tar Lőrinc mondába? És mivel itt nyilván oly idegen irodalmi határról van szó, amelyet csak iskolázott, művelt ember vehetett át, kutatásunk kiterjeszkedhetik még arra is, kinek a keze szöhetette a monda színes szálait Tar Lőrinc-re? Arra a Tar Lőrinc-re, akit a történelemből jól ismerünk s akinek purgatóriumi zarándoklásáról is hiteles feljegyzéseink vannak? Mikor és hol költötték az ő világútjához a Mandeville-kalandokat és élményeket?

Ugyanabban a gyöngyösi könyvben, mely a Peregrinatio Laurentii Taar-t tartalmazza, találunk terjedelmes leírást a Szentföldről is: *Peregrinatio hierosolymitana Patris Nostri Ordinis. Ebben a peregrinációban a ferencesek tartományfőnöke, Pécsváradi Gábor írja le a szentföldi útját, melyet alkalmasít 1514-ben tett meg. A maga idejében híres munka több ízben jelent meg. Címe: Compendiosa quaedam, nec minus lectu iocunda descriptio urbis Hierusalem atque omnium locorum terrae sanctae in Hierosolymis adnotatio.*⁸ Részletes leírása a

⁷ And bezonde the Lond and the Iles and the Desertes of Prestre Johnes Lordschipe in goyng streyght toward the Est, men fynde nothing but Mountaynes and Roches fulle grete: and there is the derke Regyoun, where no man may see, nouthur be day ne be nyght, as thei of the Contree seyn... Id. kiad. 302.

⁸ Egy példány az Egyetemi Könyvtárban. A könyv végén: *Frater Gabriel de peclivaradino.*

Szentföldnek, ahogy a könyv szerzője látta és bár lényegesen eltér Mandeville XIV. századi leírásától, egynémely vonásban mégis emlékeztet az angol lovag sokat olvasott „Utazása“-ira. Vajjon ismerte-e Pécsváradi Mandeville könyvét, mely akár latin, akár pedig német fordításban is eljuthatott magyar földre? Van-e Mandeville-hatásnak nyoma a magyar ferences szentföldi útleírásában? A választ Pécsváradi és Mandeville leírása Noé bárkájáról fogja megadni.

Pécsváradi könyvének IV. részében (34. l.) a következőket olvassuk: *Armenia que licet non sit is sancta terra, sed quia audivi quedâ bona et mira de ea, cogitavi hic inserere. Primum mons ille in armenia ubi stetit Archa Noe pro ut accepi a quodam armeno monacho est ad occidentem respectum hierusalem tam altissimus et scopulosus hinc inde ut nemo hominum illuc valeat acendere et tangere archam manu. Et semper sunt in eius cacumine nives magne. Secundum quidam frater monachus armenus quodam tempore attentavit illuc usque ad archam ascendere et cum decem diebus continuis jam laborasset ad ascendendum hinc inde reputando super scopulus ut valeat ad archam pervenire et aliquid de ligno arche pro devotione tollere. Et tunc angelus eidem apprensus: portansque ei brevem tabulam dixit. Hanc tabulam pro tua ferventi devotione ego attuli tibi de archa Noe, cessa igitur ascendere quia illuc pertingere non potes et sic viceversa descendit... ..hec omnia accepi a supra dicto monacho armeno devoto et habitante hierosolimo in templo sancti sepulehri.*

Mandeville hasonlót tud Noé bárkájáról és az Ararát hegyéről. Magyarra fordítva a következőket meséli: „És itt azonkívül más hegy is van, amelyet Ararátnak neveznek..., ott maradt Noé bárkája, mely még most is azon a hegyen van. És távolról lehet látni, kivált szép időben. És ez a hegy majdnem hét mérföldnyi magasságú. Némelyek pedig azt mondják, hogy a bárkát látták és megérintették. De akik azt állítják, nem mondanak igazat, mert senki a hegyre a nagy hó miatt nem mehet fel, mely mindig ott van, télen, nyáron, úgy, hogy nem is ment oda fel senkisé Noé ideje óta, kivéve egy szerzetest, ki Isten kegyelméből egy deszkát lehozott... Ennek a szerzetesnek nagy kedve volt a hegyre felmenni. Egyik nap felment és amikor már a hegy harmadrésze fölött volt, annyira elfáradt, hogy nem tudott tovább haladni. Ezért hát lefeküdt és elaludt. És

amikor felebredt a hegy lábánál volt. És akkor buzgón esedezett Istenhez, hogy engedje meg neki, hogy a hegyre felmeheszen. *És egy angyal jött hozzá mondván*, hogy menjen fel. Meg is tette, de azóta senkisem (jutott fel). Épp ezért nem volna szabad ilyen meséket elhinni.⁹

Azt hiszem, még a felületes összehasonlítás is a két leírás között lényegbeli egyezést fog megállapíthatni, amiből pedig az következik, hogy nemcsak a Peregrinatio Laurentii Taar szerzője, de maga a ferencesek rendfőnöke is ismerte Mandeville „Utazás“-ait. Amit állítólag az örmény szerzetes mesélt Noe bárkájáról, az inkább csak irodalmi olvasmány emléke lehet. Az elhitetés módja pedig amolyan pia fraus, amilyen könnyen csúszhatott be a Szentföld és a Kelet csodáinak leírásába. A gyöngyösi ferencesek fantáziáját észrevehetően foglalkoztatta a híres angol mű a XVI. század elején, ugyanabban a gyűjteményben kétszer is találkozunk hatásának kétségbevonhatatlan nyomaival.

Azt hisszük, hogy a Mandeville-mozzanatokat és indítékokat Tar Lőrinc személyéhez gyöngyösi szerzetesek művelt, olvasott körében kapcsolták. Lehet, hogy maga Pécsvárad i a „költője“ a Tar-mondának, melynek tizennégysoros latin foglalatja csak kivonata lehetett hosszabb latin nyelvű elbeszélésnek, hiszen —, ha ezt a feltevést kockáztatjuk, — arra hivatkozhatunk, hogy Pécsvárad i jeruzsálemi útjának idézett epizódja is bizonyos költői alakítás és elhitetés tehetségére vall... Lehet az is, hogy a költő valaki más, ismeretlen, névtelen, aki a sokat látott gyöngyösi rendfőnöknek szűkebb környezetéhez tartozott. Az adatok feljogosítanak arra a feltevésre, hogy a Tar Lőrinc-monda formát és tartalmát a gyöngyösi ferencesek rendházában nyert a XVI. század elején, talán a század második évtizedében.

A magyar vitéz írországi és egyéb útjainak az emléke még a XVI. század elején is élhetett Gyöngyösön, hisz ismeretes, hogy a pásztói apátság kegyúri jogát 1265 óta a Rátótiak gyakorolták, kiknek nemzetségéből származtak a Tariak, Pásztóiak és a Kakas-ok.¹⁰ Drégely is eredetileg mondánk hőiséé, Tar Lőrinc volt, Zsigmond király eszerélt vele és helyébe a jobbágyi és püspöki birtokokat adta oda neki. Ha Tar Lőrinc írországi útjá-

⁹ Id. kiad. 148—49.

¹⁰ Békefi Remig: A pásztói apátság története. Budapest, 1898. 51—2.

nak emléke a XVI. század elején még élt, akkor elsősorban nemzetisége ősi földjén tudhattak róla, Pásztó, Tar, Gyöngyös vidékén. A gyöngyösi ferencesek mindenesetre jól ismerték. Csak mellékesen említjük meg, hogy Pécsváradi Gábornak szentföldi útján kísérője egy Pászthóy János nevű paptársra, ki tán leszármazottja a Rátóti-Tari-Pásztói rokonságnak.¹¹

Adalékaim — azt hiszem — igazolják egy nemrég megjelent kiváló tanulmány konklúzióját, mely szerint a gyöngyösi könyvben található latin feljegyzés Tar Lőrinc Peregrinatiójáról „valószínűleg egy nagyobb munkának a vázlata, kivonata, már jelentékeny kibővült formában mutatja a Tari elbeszélését, hiszen ő nem járhatott sem az Ararát hegyén, sem Indiában. A spanyolországi és írországi zarándoklás, amelyről a történeti adatok szólnak, egy világműködési út töredékei lettek. Ilyen részletekkel az eredeti elbeszélést csak az bővíthette ki, aki széleskörű tudományos, földrajzi ismeretekkel rendelkezett, tehát művelt, tanult ember és nem a nép. Klerikus lehetett ez a költő, akinek valószínűleg nagyobb terjedelmű latin művét, vagy annak egyes részeit azután magyarra fordították, mégpedig olyan időben, hogy Tinódi korára már a nép körébe is lejutottak.”¹²

Ehhez a fejtegetéshez azt lehet tán hozzáfűzni, hogy a részletek, melyekkel Tar Lőrinc ír- és spanyolországi útja kiegészült, tanult klerikus irodalmi olvasmányából, Mandeville „Utazás”-aiból kerültek Tar Lőrinc-mondába. Tudatos irodalmi átvétel formálta és gazdagította a mondai hagyományt. Ha pedig eddigi következtetéseink helytállóak, akkor a monda a XVI. század elején a gyöngyösi ferencesek körében gazdagodhatott és kerekedhetett ki Mandeville-elemekkel és néhány évtized után — már magyarul — a nép ajkán élt, Tinódi a század közepén már úgy hallotta.

Még egy kérdés merülhet fel. Vajjon a gyöngyösi „költőt” mi indíthatta arra, hogy Tar Lőrinc purgatóriumi útjához Sir John Mandeville útikalandjait fűzze? Saját leleménye-e az irodalmi toldás, vagy volt egyéb indíték, hogy Szeut Patrik barlangját megjárta magyar vitézt az egész világon utaztassa, akár csak a *Travels and Voyage* az angol lovagot? Mert Sir John Mandeville nem járt a „pokolban”, írországi útjáról nála nin-

¹¹ L. Széchy id. munkáját.

¹² Mályusz Elemér: A Toldi-monda. Klebelsberg-Évkönyv. IV. Budapest, 1934. 147. 1.

esen szó, ő a Szentföldön zarándokol és onnan megy azután tovább Afrikába és Ázsia csodálatos országaiba. Hogyan kapcsolódik mégis Mandeville világútja a Tar Lőrinc-mondával?

A Mandeville-kéziratok és fordítások rendkívüli számából a könyv szokatlan népszerűségére lehet következtetnünk. A késő középkornak egyik domináló irodalmi terméke a Mandeville-könyv, melynek sorsa a népkönyv sorsa általában: közkinés, mely mindenkié, mely váltakozó ízlés szerint módosul, bővül, mely folytatásokban és utánezatokban él tovább mindaddig, amíg kora fantáziájára hatni tud. Már a Mandeville-kéziratok is sok eltérést mutatnak egyes epizódok elbeszélésében, a későbbi fordítások még jobban módosítják az eredeti szöveget, mind több új mozzanatot visznek bele. Az anyag egyre nő, egyre jobban lépi túl a mese eredeti kereteit. Nem meglepő, hogy Mandeville fantasztikus élményei visszhangot keltenek a középkor gazdag víziós irodalmában,¹³ de azon sem lehet csodálkozni, hogy ez az irodalom meg utat talált a vele oly sok vonásban rokon mandevillei világba. Hisz a csodás elem közös vonása mindkettőnek, egyiknél a csodálatos elem látomások keretében jelentkezik a fantázia legszabadabb csapongásával, a másiknál pedig egzotikus, meseszerű távol országok és világrészek leírásában keresett és talált kifejezést.

Valóban nem lephet meg, hogy Mandeville- és víziós irodalmi motívumok egymásba kapcsolódását látjuk itt is, ott is. Christine de Pisan pl. Mandeville elbeszélésére támaszkodik híres látomásában (*Chemin de Long Estude*, 1402), itt tehát Mandeville-elemek kerülnek vízióba, de van fordítottja is a kapcsolódásnak: van Mandeville „Utazás“-ainak oly változata is, melybe viszont víziós irodalmi mozzanat vegyül. Bennünket itt az a verzió érdekel közelebbről, mely egy francia vitéznek, Beaujeunek mondja el a látomásait az írországi purgatóriumban. Ez a Beaujeu is történeti személy, akárcsak a mi Tar Lőrincünk,¹⁴ volt Konstantinápolyban, harcolt a török ellen, bár legvitézebb tetteit Calais ostrománál vitte véghez (1351-ben), ahol halálát lelte. A *Chronique des quatre premiers Valois* írországi purgatóriumi útjáról a következőket tudja: Monseigneur

¹³ Irodalmát l. Ung. Jahrbücher 1925. R. Gragger: Beiträge zu Visionsliteratur im Mittelalter, 307–9.

¹⁴ Luce: *Chronique des quatre premiers Valois*, Paris, 1862. V. ö. Froissart (Kervyn de Lettenhove kiad.) V. és XVII. kötet. L. Table analytique des noms historiques.

de Beageu par son tres grand hardement fut en l'espurgatoire saint Patrice ou il vit les tourmens infernaux, comme le raconte Heronnet son escuier qui en dit moult de merveilles. Dit Heronnet qu'il vit Burgibus, le portier d'enfer, qui tournoit une roe par cent fois cent mille tours en l'espace d'ung jour et y avoit cent mille ames... Il vit les ames en lis plains de feu et y en recognut...¹⁵ En celle maniere le raconte messire Jehan de Mandeville, chevalier anglois, qui fut par le loing du monde en terre habitable.¹⁶

Mit lehet ebből következtetni? Azt, hogy vagy a gyöngyösiek kapcsolták Tar Lőrinc pokolbajlásához a mandevillei mozzanatokot, ami bizonyos költői leleményességre vallana, vagy pedig, hogy már együtt találták a kétféle eredetű mozzanatot oly Mandeville-verzióban, melyben a világszerte úton kívül a purgatóriumi zárandoklás elbeszélése is helyet kapott. Bármint legyen is, a monda fejlődésének minden feltétele adva volt: a történeti Tar Lőrinc purgatóriumi és világszerte emléke¹⁷ még élt és különösen a Rátótiak ősi földjén, a Mátra alján élhetett egy évszázaddal az emlékezetes zárandoklás után, ez a Tarmonda pedig azután külföldi irodalmi hatás következtében kibővült, szint, irodalmi alakot és költői megörökítést nyert tudós klerikus kezében. Magyar köntösben való megjelenése csak későbbi fejlődés eredménye. Azt bizonyítja — úgy látszik — a monda fejlődése egyes előttünk ismeretes állomásának megfigyelése.

¹⁵ Nagy sok esodát Tar Lőrinc látott volt.

Zsigmond császár hogy benne feredett volt... V. ö. Ignitus est, in quo in tromentis rex residet prelatibus per horas diei, et tamen in lecto postmodum ignito per tres horas in nocte jacet... Visio Ludovici de Francia. Palástra 146. 238—9.

¹⁶ S. Luce egy Mandeville-kéziratot idéz (Voyage en Terre, par Iohan de Mandeville, l'an 1322), mely Párizsban van: Le departement des ms. à la Bibliothèque Imperiale possède un exemplaire de cet ouvrage inseri sous le No 5386 du Fonds Français. Kérésre M. Gabriel Asztrik volt szíves Párizsban az idézett kéziratot megnézni. De ebben nem esik szó Beaujeuról, Lucy tehát tévesen idéz. — A véletlen tán előhozza majd azt a Mandeville-változatot, melyből a Chronique a purgatóriumi jelenetet vette.

¹⁷ Tar Lőrinc 1411-ben zárandokol Irországba. Világlátottságát a velencei tanács egy 1413 febr. 7-i írása is bizonyítja: „dominus Laurentius cum nostro salvo conducto Venetias accessit die 20 Januarii 1412 sub specie visitandi aliqua sanctuarium pro sua devotione et venit ad visitationem nostri domini... Kropf id. cikk.